

ІНФОРМАЦІЙНА ВІЙНА ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ СУСПІЛЬНОГО БУТТЯ

С. П. Смольц

аспірант кафедри філософії

Національного технічного університету України

«Київський політехнічний інститут»

У статті автор аналізує інформаційно-психологічні впливи на суспільну свідомість та їх проекцію на суспільне буття, в контексті «холодної війни» між США та СРСР. Розглядає її вплив на когнітивні структури антагоністичних суспільних систем. Досліджує наслідки «холодної війни» для українського суспільства, розкриває особливості деструктивних тенденцій, що склались внаслідок зовнішніх дій та процесів, що відбувалися всередині країни. Автор визначає комплексні проблеми, що привнесені в наше суспільство засобами інформаційно-психологічного протиборства ззовні та поглибленні внутрішніми протиріччями, що існували через недоліки тогочасної державної системи. Які також перенеслися до державотворчих процесів незалежної України та стали причинами подальшої суспільної деградації та неспроможності політичних еліт розбудовувати країну. Аналізується теперішня ситуація в українській державі як результат вищезазначених умов.

Ключові слова: інформаційно-психологічна війна, холодна війна, суспільна свідомість, протистояння, суспільство.

Ідеологічні протистояння та інформаційні зіткнення сформували історичне обличчя другої половини ХХ сторіччя. За цей час людина в будь-якій частині світу «звикла» жити в умовах інформаційних і психологічних впливів. Антагоністичні табори здійснювали постійно активну діяльність з підриву ідеологічних основ ворожої системи, докладаючи надзусиль, і підбираючи найрізноманітніші способи для цього. Показовим в даному разі може бути приклад «холодної війни» між СРСР та США, яка поглинула ідеологічним протистоянням всю Землю, перетворивши війну з акту фізичного, агресивного, в дещо нове і не настільки явне. Адже раніше війна породжувала в мозку людини криваві картини масштабних вибухів, стрілянини. Тепер же вона набула дещо аморфних обрисів, втратила своє явне і «нелюдське» обличчя та набула нових властивостей.

Зауважимо, що «холодна війна» включала в собі два рівні ведення «бойових дій»: видимий (явний) і невидимий (неявний). Явний полягав у використанні засобів, які можливо не були помітні для широкого загалу, проте про них всі все добре знали. Сюди відносимо: розвідку, міжнародне протистояння (в політичній, дипломатичній, економічній, військовій сферах), та зрештою, ідеологічне протистояння, що відображалось у науковій, публіцистичній полеміці і транслювалось на всі інші, без виключень, сфери людської життєдіяльності. Неявний – полягав у використанні інформаційно-психологічних технологій з впливу на масову свідомість, він виконував функцію підтримки основних, в певній мірі, офіційних дій, в рамках цього геополітичного протистояння.

Іншими словами його ціль поглибити ефект «військових» дій, збільшити вплив на суспільні маси, суспільну свідомість, як на ворожі, так і на власні.

Всю свою, майже 50-тирічну історію «холодна війна» (1946-1991pp.) – це була насправді тотальна війна, яку вели держави-суперниці поміж собою, проте слід підкреслити, що інформаційно-психологічні впливи спрямовувались також на власних громадян. Тобто за величиною поля бою та кількістю жертв це була і залишається не перевершеною війною. Тому наслідки її ми можемо спостерігати і сьогодні в Україні та й не тільки.

Метою даної статті є дослідити ефект інформаційно-психологічної війни у сфері суспільної свідомості та відображення їх на суспільному бутті, залежність суспільного буття та суспільної свідомості, внаслідок таких впливів. Варто також з'ясувати масштаб експлікації негативних установок в соціум, і рівень впливу на суспільні та індивідуальні поведінкові моделі.

Питаннями інформаційних війн з позицій національної безпеки займалися Лайнбарджер П., Почепцов Г. Г., Литвиненко О. В., Панарін І. Н., Манойло А. В., Расторгуєв С. П., Крисько В. Г. тощо. Впливи на свідомість особистості та суспільства досліджували Чалдіні Р., Карамурза С. Г., Шейнов В. П. та багато інших. Проте для багатьох досліджень цієї сфери характерна певна заідеологізованість та дещо занадта політизація, що є негативним явищем для науки. Тому важливим є проведення неупередженого аналізу даної проблематики.

Спробуємо на прикладі «холодної війни» зрозуміти, що ж стало запорукою успішності компанії Західних країн в протистоянні із СРСР. Розглянемо чинники і зовнішні, і внутрішні, що на нашу думку, стали причиною цього, і постали передумовами для подальших процесів, які відбуваються в суспільній свідомості та суспільному бутті нашого суспільства. Об'єктом аналізу у цій війні будуть не гонка озброєння та інші технічні аспекти, а ідеологічне, інформаційне, протистояння, психологічні впливи на свідомість людей.

Звісно розпад СРСР спричинив до пошуку першопричин, винних у цьому. Тому з'явилось безліч теорій, проте з-поміж низки інших виділилась одна, яка відома під назвою «План Даллеса», оскільки за однією з версій, його автором був Ален Даллес (керівник ЦРУ 1953-1961 рр.). Відразу ж після його першої публікації на пострадянському просторі виникло багато думок про його достовірність. Та ми не ставимо за ціль доводити чи спростовувати його справжність.

Проте зазначимо, що в різні періоди історія вже мала прецеденти виявлення державних документів, в яких змальовувались плани щодо захоплення і руйнування інших держав. З-поміж інших, згадаємо «Заповіт Петра Великого», який був розповсюджений Францією серед європейських країн перед початком Наполеонівського походу на Російську імперію у 1812 р. Зміст даного документу та його основних положень вказувала на агресивну зовнішню політику та зображувалось прагнення і окреслювалась конкретна стратегія, ціллю якої було світове панування Російської імперії. Пізніше було доведено, що це фальшивка, що мала слугувати виправданням війни Франції проти Росії [3]. Подібні політично-дипломатичні акції не рідкість в історії людської цивілізації, адже ще навіть в стародавньому Китаї мислитель Сунь-Цзи зазначав, що в психологічному протистоянні потрібно використовувати найрізноманітніші методи, зокрема й вказував, що необхідно підривати престиж керівництва супротивника і виставляти його, на ганьбу громадськості найрізноманітнішими методами.

Що ж до змісту доктрини «Даллеса», в її положеннях ми знаходимо чіткий опис механізмів для здійснення розвалу Радянського Союзу. «Посіявши там (у Радянському Союзі) хаос, ми непомітно підмінимо їх цінності на фальшиві і примусимо їх в ці цінності повірити. Як? Ми знайдемо однодумців... Знайдемо союзників і помічників в самій Росії. Епізод за епізодом розігруватиметься грандіозна за своїм масштабом трагедія загибелі найнепокірнішого на землі народу, остаточного, незворотного згасання його самосвідомості...» [1, 64]. Її

автори чітко націлились на провокування хаотичних, незворотних і згубних процесів в свідомості людей, прагнули створити справжній хаос в суспільному організмі, спричинити втрату історичної пам'яті.

«Ми всіякою підтримуватимемо і підніматимемо так званих художників, які стануть насаджувати культ сексу, насильства, садизму, зради, – словом, всякій аморальності... Чесність і порядність висміюватимуться і перетворяться на пережиток минулого. Хамство і нахабство, брехню і обман, пияцтво і наркоманію, тваринний страх один перед одним і безсоромність, зраду...» [1, 65]. Основними цілями згубних перетворень були вибрані морально-ціннісні засади організації суспільства. «В управлінні державою ми створимо хаос і плутанину... Ми будемо непомітно, але активно сприяти самодурству чиновників, хабарників, безпринципності. Бюрократизм і тяганина зводитимуться в чесноту...» [1, 64]. Планувалось й посіяти хаос в системі управління державою, спричинити саморуйнування системи держави, позиціонувати її як ворожу протилежність всьому суспільству.

Як бачимо, пріоритет ставився на внесення негативних і аморальних цінностей, впровадження деструктивних культів та ідеалів в суспільстві. Акцентувалась увага на поширенні страху, зрадливості, безпринципності. Кінцевим підсумком подібної діяльності мало стати повне руйнування суспільної моралі, нівелювання традиційних культурних рис, чеснот і провокування хаотичних процесів в соціумі. Сутність декларованих цілей зводилась до руйнування, підміни, перекручення всіх моральних засад суспільного співжиття. Наразі, маємо визнати, що значною мірою, такі наслідки таких дій мають яскраві прояви в нашому суспільстві, зокрема: безграмотність, суспільна байдужість, депресія і апатія є наочними доказами цього.

Ці впливи зуміли внести деструктивні установки та поглибити існуючі внутрішні суперечності. Таким чином, зовнішні інформаційно-психологічні впливи на суспільну свідомість наклались на історичну практику нашого суспільства і породили руйнівні, деградаційні процеси в українському суспільстві. У підсумку «холодної війни» ми отримали і продовжуємо розвивати таке суспільство, яке несе в собі рокові хвороби для свого ж майбутнього.

Проте, ми вважаємо, що зовнішні впливи не були виключно єдиними чинниками тих негативних перетворень в суспільній свідомості та бутті, які ми спостерігаємо сьогодні. Причини цього також і були всередині радянського суспільства, зазнавши зовнішнього деструктивного втручання отримали поштовх до подальшого інтенсивного розвитку та мутації у сус-

пільній свідомості, перетворюючи соціальну реальність.

Радянський Союз створив державну систему важливою складовою якої була ідеологія. Сформувавши замкнуту систему, що блокувала проникнення будь-яких відмінних переконань, ідей, вона офіційно закрила доступ будь-якої інформації ззовні та повністю контролювала внутрішній інформаційний, в тому числі й науковий, громадський простір, часто проникаючи навіть в особистий світ особистості. Розбудовувалось і всіляко захищалося від найменших відхилень ідеологічно монолітне суспільство. Яке проголошувалося суспільством рівноправних людей, народів, звільнених будь-яких несправедливостей і поневолень колишніх поколінь. Тобто в ідеологічному зрізі формувалося абсолютно рівноправне суспільство, навіть ідеальне, головними принципами, якого були всезагальний гуманізм, свобода. Саме відповідно до цих принципів радянське суспільство мало б розвиватись в історично-цивілізаційній перспективі, але це було не повністю правдиво.

Проте ідеальна картина за допомогою ідеологічно-пропагандистського апарату формувалась для всього суспільства. Запобігаючи можливості для альтернативних думок, відмінних від офіційних державних постулатів. В таких умовах людина і загалом соціум за допомогою пропагандистської машини, через освіту, державно-партійні механізми, формували певну світоглядну картину і відповідні поведінкові установки, систему цінностей. З іншого боку держава і всі ті ж інструменти соціалізації стежили за тим аби жодним чином особа не відступала в будь-який інший бік. Таким чином, особистість формувалась і проживала в створених умовах ідеологічно сформованої, доскональної картини світу, ціннісних і життєвих орієнтаціях глибоко вживлених в індивідуальну і суспільну свідомість.

Що ж до принципів рівноправності, всезагального гуманізму, то протягом всього періоду існування СРСР мав проблеми з дотриманням названих принципів. Тому накопичувалась незадоволеність серед певних частин тогочасного суспільства. Такі групи населення переважно формували представники культурної, творчої, наукової еліт, інтелігенції, які й найбільше зазнавали утисків від офіційної влади, переслідувались за вільнодумство.

В кінцевому підсумку, жорсткий контроль виявився ще згубнішим, оскільки психологічно особистість виявилась заблокована у дозволеному, створеному і відмежованому світі. Визначальними ознаками було те, що ми постійно крокували до кращого майбутнього, постійно стверджувалося, що в нас все правильно і краще порівняно із Західними країнами. Та

зрештою економічні та соціальні проблеми констатували інакші тези від офіційних тверджень. Таким чином виник реальний дисонанс між ідеальною картиною, що формувалась ідеологічним апаратом в свідомості кожного, і буденною реальністю, яка вказала на існуючі проблеми уже й для кожного звичайного жителя, не обмежуючись колом митців.

Поряд з соціально-економічним погіршенням життя звичайного громадянина все частіше і все більше із заходу почали проникати продукти матеріального і духовного (кіно, музика, інші артефакти масової культури) виробництва. Радянський Союз в порівнянні зі своєю попередньою замкнутістю швидко почав вбирати закордонну продукцію масової культури. СРСР переймав культуру, життєві стандарти Заходу, до цього чужі та ворожі. Цей процес переймання нового відбувався швидко і хаотично, без адаптації нового, а шляхом насадження і поглинання [5, 78]. Відбувалося заміщення старих символів новими, зміна пріоритетів морально-ціннісної системи, дезорієнтуючи індивідуальну та суспільну свідомість, відповідно й особистість та соціум.

Одночасно із-зовні була організована інформаційна підтримка, зокрема, за допомогою радіохвиль «Голос Америки», «Свобода». Проте, які не могли спричинити масового зрушення через те, що не покривали більшу частину території, проте також і не мали б сильного впливу на більшу частину населення СРСР [5, 50]. Але вони підтримували інформаційний фон спрямований на повну дискредитацію радянської системи, підкреслення її недоліків і т.п., таким чином забезпечуючи розсіювання негативних установок і переконань. Комплексно всі описані проблеми дали основу, ресурс для формування в суспільній свідомості почуття непевності, несприйняття свого, сумнівів, пошуку альтернатив, виходу із ситуації. Щось подібне було перенесено й на політичну еліту, спровокувавши конфліктність в її рядах (на прикладі кін. 1980-х рр.). Партійна верхівка, що протягом всієї історії СРСР була провідником, вождем всього народу, стала дезорієнтованою, розгубленою і поринула в розбрат.

Внаслідок накладання зовнішніх впливів на вже існуюче незадоволення і протиріччя, що вже існували в суспільних настроях, ситуація всередині соціуму по всьому радянському простору, почала швидко розхитуватись, а в країнах соціалістичного табору ці процеси були ще інтенсивнішими. В таких умовах воєнного протистояння у сфері суспільної свідомості все суспільство Радянського Союзу зазнало складних інформаційно-психологічних впливів. Вони спричинили перетворення у поведінкових моделях, морально-етичних цінностях,

культури та світоглядних орієнтирах – зміни, що вплинули на подальший розвиток українського суспільства, та даються взнаки і до сьогодні.

Доводиться констатувати, що українське суспільство вже понад 20 років своєї незалежної історії розкладене і деморалізоване. Україна, в цілому перебуває в перманентному стані нестабільності, антагоністичності, невизначеності. Наразі, держава Україна юридично і формально існує, проте немає політичної спільності об'єднаної, ідейно (ідеологічно), єдиною метою заради розбудови держави. З усього видно, що в значній частині населення відсутнє усвідомлення навіть доцільності існування такої держави, сформоване в масовій свідомості переконання безперспективності розвитку та існування України. Але ми прекрасно розуміємо, що в межах нинішніх конкретно-історичних умов «контрреволюції», про якусь єдність говорити марно, адже важко порозумітися буржуа і пролетарію, як важко це зробити хижаку та жертві. Саме тому, виправдано сьогодні переважає песимізм в суспільних настроях щодо успішності нашої держави. Як вказує С. Вонсович сьогодні для соціальної поведінки українців характерний: «брак артикульованої належності до певної національної культурно-історичної традиції, тоталітарна свідомість, соціальна безвідповідальність, налаштованість на постійне соціально-політичне маневрування, перманентна зміна «цільових союзів», а відтак – і цільових установок» [2, 34]. Автор вказує на протилежні характеристики, що властиві нашому соціуму, все це похідна від тих взаємовключаючих установок, які були внесені в масову свідомість і спричинили її розгубленість.

Серед молоді вкоренили принципи та ідеали лінивого споглядання і проживання життя на протигагу, активній життєвій позиції. По суті соціальна активність особистості набула своєї перетвореної форми – буржуазного активізму (Б. Новіков). Старше ж покоління не встигло відкинути вищість колективного і сприйняти нові орієнтири, що «базуються на індивідуальному виборі та персональній відповідальності, особистісних настановах і вартостях» [4].

В особистості вбили прагнення кращого, якісно наповненого життя, вбили віру в реальність його досягнення. Перетворення внесли в життя громадян всезагальний лейтмотив конкурентності, проте не «відучили» від ментально вкоріненого способу життя у відповідності до принципів тотальної суспільної та індивідуальної покори, повному покладанні на державу. Тобто залишилось патерналістське сприйняття держави, на протигагу сучасним соціальним реаліям, які вимагають індивідуальної активності. «Ще далеко не вичерпані тоталіта-

ристські нахили як на теоретичному, так і на буденному рівнях свідомості» [2, 34]. За відсутності адаптативних механізмів, для комфортного переходу свідомості суспільства в нові реалії, старі догми, стереотипи і традиції вступають в дисонанс із новими занесеними.

Як вже зазначалось, соціальна апатія, песимізм, переважають в українському (і не тільки в українському) суспільстві. Падіння якості та престижності освіти, небажання навчатись, розвиватись, викривлення життєво-світоглядних орієнтирів, дані обставини стали причиною різкого зростання безграмотності населення, попри збільшення кількості осіб, хто отримав диплом про вищу освіту. Зростання загальної пасивності в суспільно-політичному житті, повна деградованість політичних еліт (які проте й не є такими, оскільки походять або ж від «комуністів по-професії», або ж від криміналітету 80–90-х рр.). Відповідно ми отримуємо інертне суспільство з пасивними громадянами. Все це є наслідком тоталітарного минулого нашого суспільства та тих інформаційних впливів на його суспільну свідомість, яких воно зазнавало і продовжує зазнавати. Таким чином, деструктивні установки закладені в свідомості спричинили до зміни в суспільному бутті, моделях поведінки.

За словами В. Полохала «Українське суспільство вийшло із сімдесятирічного періоду перебування в СРСР без передумов для цивілізованого демократичного розвитку – без ознак громадянського суспільства, без демократично налаштованої національної еліти, без повноцінної національної культури та усвідомлення себе як нації» [4]. Тому й не дивно, що на сьогодні ми маємо такі проблеми в побудові здорового суспільства спрямованого на саморозвиток і вдосконалення. Та маємо вкотре наголосити, що причини таких наслідків не тільки полягають в спадку тоталітарного режиму. Важливо розуміти, окрім того, роль інструментів інформаційно-психологічного впливу в деструктивних процесах, підміну культурних традицій, смислів, символічних, ціннісних орієнтирів в сфері суспільної свідомості.

Це всі проблеми, які отримала вже незалежна Україна у спадок від тієї війни, в якій вона лише була частинкою однієї із антагоністичних систем. Як бачимо, суспільна свідомість українського суспільства зазнала сильного удару по засадничих принципах людської життєдіяльності. В підсумку ми мусимо ліквідувати ці наслідки, але не на рівні практичної особистісної діяльності, а звертатись до тих же підсвідомих, місцями ірраціональних імпульсів. Адже наслідки інформаційно-психологічних впливів часто вкоріненні глибше, аніж свідомо та раціональна основа життя особистості.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Брусницын Н. А.* Информационная война и безопасность / Н. А. Брусницын. – М.: Вита-Пресс, 2001. – 279 с.
2. *Вонсович С. Г.* Розвиток трансформаційних процесів українського суспільства крізь призму політичної свідомості / С. Г. Вонсович // Проблеми сучасної психології. – 2011. – Вип. 13. – С. 30-38.
3. *Мезин С. А.* Взгляд из Европы: французские авторы XVIII века о Петре I [Электронный ресурс] / С. А. Мезин. – Режим доступа : <http://annuaire-fr.narod.ru/bibliotheque/Mezin-book/Glava-5.html>
4. *Полохало В. И.* Негражданское общество как социополитический феномен Украины / В. И. Полохало // Политические исследования. – 1999. – № 6. – С. 25-33.
5. *Почепцов Г. Г.* Информационные войны. Основы военно-коммуникативных исследований / Г. Г. Почепцов. – К.: Ваклер, 2000. – 576 с.

Стаття надійшла до редакції 13.12.2011 р.